

ПОЛІТОЛОГІЧНІ РОЗДУМИ У КОНТЕКСТІ ТРИАДИ “ПАРЛАМЕНТАРИЗМ — ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО — ПРАВОВА ДЕРЖАВА”

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 105–109

Акцентується увага на актуальності проблеми формування громадянського суспільства і правової держави у транзитній країні через глобальний вимір. Робиться висновок, що життєві стратегії окремих людей мають підстави складати внутрішньокрайнову опозицію політиці урядів і глобальним неконтрольованим силам на міжнародному рівні. Зазначається, що процес формування громадянського суспільства і правової держави достатньо складний, суперечливий, неоднозначний, залежить від формування необхідних внутрішніх умов (економічних, соціально-політичних, духовних), утвердження нового типу мислення. Роль і значення Верховної Ради України необхідно піднести на належний конституційний рівень. Акцентується на необхідності оновлення українського політикуму.

Україна продовжує переживати період глибоких соціальних змін, які супроводжуються (особливо в контексті виборчих перегонів) популістськими “вибухами” і розчаруваннями, соціальною апатією, зростанням соціального напруження. Для осягнення сутності змін, що відбуваються у глобалізованому світі, окремих сучасних країнах чи їх союзах, необхідні адекватні парадигми дослідження, технології та моделі, які б подолали фрагментарність політологічних розвідок, уможливили б вихід на концептуально обґрунтовані соціальні проекти і системний вимір осягнення всієї складності, неоднозначності, суперечливості буття людини в Україні. За роки незалежності в Україні відбулося чимало подій, які задовільним чином не пояснюються жодною з відомих теоретичних моделей. Залишаються без відповіді багато питань щодо сутності, темпів, спрямованості, перспектив розвитку українського суспільства.

Проблемна ситуація полягає у загостренні соціального запиту на створення цілісної концепції (моделі) трансформації українського суспільства, яка передбачала б розробку й задовільний варіант відповіді на питання про сутність, шляхи і перспективи формування в Україні громадянського суспільства і правової держави, взаємовідносин Центру і регіонів. Світова соціально-політична

думка здавна вже апробує теоретико-методологічні підходи, сутність яких — в обґрунтуванні взаємовідносин держави і громадянського суспільства як самодостатніх партнерів, а не антиподів (Гегель, Маркс, Еллінек). Цю партнерську парадигму можна розглядати як базову, бо ж вона дає змогу врахувати вітчизняні реалії, наближаючи нас до стандартів цивілізованого життя та інтегруючи країну в західноєвропейський простір.

Зазначений теоретико-методологічний аспект “партнерської проблеми” актуалізується особливостями сучасного глобалізованого світу, станом соціального життя в окремих країнах, визначених відомим британським соціологом Зігмунтом Бауманом як “індивідуалізовані суспільства”. Сутнісні характеристики тих суспільств зумовлюють процеси, що пов’язані: а) із втратою людиною контролю над більшістю значущих соціальних процесів; б) з прогресуючою незахищеністю пересічної людини перед неконтрольованими тенденціями і соціальними змінами; в) з відмовою окремих людських спільнот від “не своїх” перспективних цілей заради досягнення “швидкого суспільного результату”, що неминуче призводить до суспільної дезінтеграції. Звідси, за З. Бауманом, основною проблемою суспільства ХХІ століття постає фрагментація людського існуван-

ня на тлі стрімкого ускладнення економічного життя, неможливості для окремої людини контролювати власну долю. У підсумку все це призводить до відмови пересічних людей від довготермінових цілей розвитку, до перегляду ціннісних, морально-етичних орієнтацій, зумовлює соціальну нестабільність.

За зазначених умов людина у будь-якій країні перестає відчувати себе господарем і творцем умов свого існування. У цьому полягає одна з головних причин її дезорієнтованості, обмеженості та безпорадності, а зрештою це свідчить про антигуманність суспільства в цілому. Ми долучаємось до такого висновку британського автора: життєві стратегії окремих людей мають підстави складати внутрішньокраїнову опозицію політиці урядів і глобальним неконтрольованим силам на міжнародному рівні [2; 67, 152, 194, 197, 198, 254]. Аби запобігти подібній “народній опозиції”, слід чіткіше визначитися з повноваженнями гілок влади, “системою стримувань і противаг”, забезпечивши їх безконфліктне функціонування, діалог і співпрацю, а на цій підставі рішучіше приступати до реформи системи місцевого самоврядування. У протилежному разі визначення “проблем Центру” як неодмінно пріоритетних і відправних у діяльності країни постійно нагадуватиме про себе, призводитиме до їх “накладання” на регіональну специфіку, формуватиме нові неузгодженості, “клубки нових суперечностей” та ін.

До аналогічних висновків дійшов відомий німецький філософ і соціолог Ульріх фон Бек. Аналізуючи сучасний світ засобами тріадного понятійно-категорійного виміру “виклики — ризики”, “небезпеки — загрози”, “страхи — жахи”, він охарактеризував сучасне суспільство як “суспільство ризику”, яке потребує солідарних, узгоджених дій його членів заради подолання чи хоча б нейтралізації ризиків і небезпек, пов’язаних з його функціонуванням [3]. У зазначеному контексті аналізу проблема формування громадянського суспільства і правової держави у транзитній країні не тільки залишається актуальною, а й набуває глобального виміру. Звісно, Україна не є тут винятком.

Руйнація тоталітарних режимів в экс-соціалістичних східноєвропейських країнах і СРСР, диктаторських — у Латинській Америці поставила на порядок денний питання про механізми, форми і шляхи відродження (там, де воно існувало раніше) або створення (там, де мали місце лише його паростки) громадянського суспільства як гарантії демократії, прав і свобод людини і громадянина.

Варто також зазначити, що праці західних авторів (зокрема, Е. Арато, Г. Арндт, Дж. Коена, Р. Дарендорфа та ін.), які обґрунтовують концепцію громадянського суспільства, подекуди використовуються для осягнення можливих дисфункцій та соціальних несправедливостей у процесі побудови у посттоталітарних країнах ринково-ліберальної моделі суспільства західного типу [1; 4; 5]. Складність теоретичного осягнення цієї проблеми стосовно завдання формування в Україні громадянського суспільства та правової держави зумовлюється також низкою чинників, як об’єктивних (зумовлених, зокрема, перехідним станом українського суспільства), так і суб’єктивних (пов’язаних насамперед із ступенем розробки теоретико-методологічних підвалин дослідження нашого сучасного суспільства), що пояснюється становленням України як країни, держави і суспільства, а зрештою як самостійного суб’єкта у глобалізованому світі.

Пригадаємо парадоксальну обставину, що теоретичні проблеми громадянського суспільства певний час не мали належного висвітлення ні на Заході, ні на радянському Сході. На Заході вважалося, що громадянські традиції там набули такого усталеного характеру і до того “розчинилися” у суспільстві, що у підсумку ототожнилися з ним настільки “злитно”, що й саме громадянське суспільство стало “державою всезагальної благодаті”. В СРСР вітчизняні суспільствознавці взагалі не оперували категорією “громадянське суспільство”, — мовляв, не було самого предмета дослідження: інститути громадянського суспільства, які існували до жовтня 1917 р., були зруйновані, а нові, які виникли, були адаптовані до потреб політичної держави. Лише процеси глобальної демократизації у світі другої половини 80-х років відродили інтерес до проблем громадянського суспільства: на Заході актуальним стає питання демократизації держави знизу (особливо засобами самоорганізації громадян), а на Сході і в Латинській Америці — демократизації та модернізації суспільства, переходу від авторитарно-бюрократичних політичних режимів до правової держави. Проблема громадянського суспільства стає актуальною як для політичної теорії, так і політичної практики, особливо в аспектах таких питань, як подолання одновимірності “масового суспільства”, заміни представницької демократії (процедурної) безпосередньою або “демократією участі”, “відкритого суспільства”, “універсалізації досвіду” громадянських суспільств, демократизації політичного життя світових спільнот та ін.

Щаблями розвитку політично незалежної країни поступово викристалізуються і пріоритети вітчизняних наукових досліджень у колі значених питань, пов'язаних передусім з розробкою концепції політичної демократії, шляхів становлення правової держави, їх концептуального обґрунтування. На сьогодні, попри очевидні досягнення, найболючішим є структурно-функціональний аспект обґрунтування процесу становлення громадянського суспільства і правової держави, недооцінка значення самоорганізаційних засад у діяльності різноманітних недержавних, добровільних організацій і рухів, в яких акумулюється потенціал подальших суспільних трансформацій, самоокреслюється подальша доля демократії, формування політично відповідальної перед народом влади, її діалогу з народом.

Закцентуємося на питанні “політичного діалогу”. Діалог як форма взаємодії основних соціальних акторів сьогодення має сформувати нову соціальну реальність в її етнокультурних кольорах, в основі якої — відкритість і прозорість, консолідація і порозуміння, бажання працювати на конструктивну взаємодію та консенсус заради задоволення потреб людини, її блага. Можливо, це одне з найскладніших завдань, свого роду “надзавдання”, бо саме тісна, партнерська співпраця, діалог і порозуміння здатні породити так званий “кумулятивний ефект”, коли формується нова соціальна якість, яка завжди є більшою, ніж проста арифметична сума здобутків кожного із суб'єктів — учасників політико-громадських процесів.

Особливі завдання покладаються на центральний парламент — Верховну Раду України як орган народного представництва та вищий законодавчий орган країни, у діяльності якого енергія волевиявлення трансформується у правові засади конструювання нових соціальних реалій. Неодмінно значущою тут є роль електоральної системи.

Парламентські вибори 2007 року, які вдруге відбулися за пропорційною системою, мають започаткувати нові механізми і технології розвитку державних і самоврядувальних засад у справі матеріалізації феномена політичної відповідальності партій як “місточків зв'язку” суспільства і держави. Вибори мають постати засобом консолідації політичних сил, а відтак — і гілок влади, громадян і суспільства в цілому, сприяти досягненню компромісів і розумних поступок, в основі яких — комплекс об'єктивних потреб та інтересів розвитку країни. Верховна Рада України як вищий представницький орган має формуватися на засадах

народного волевиявлення із урахуванням кожного голосу, кожної громадянської позиції в усьому можливому різнобарв'ї її політичного спектра, а то й його відтінку. Звичайно, ідеалу досягти тут неможливо, однак можливі втрати представництва мають бути мінімальними, а головне — не створювати загрози адекватності представництва, ідентичності вибору кожного виборця. Цю межу (межу адекватності представництва) не можна переходити, інакше можна породити “зручний” тій чи іншій політичній силі парламент, а з ним — і чужий народові уряд.

Формування Верховної Ради України за пропорційною виборчою системою має стати суттєвим кроком на шляху змушнення у країні громадянського суспільства і правової держави. Адже тільки подібний результат може подолати такі ганебні атрибути попереднього способу політичного життя, як авторитаризм, келійність і безвідповідальність, започаткувати механізми формування політичної відповідальності, у тому числі підпорядкувати виконавчу владу законодавчій. Особливої значущості завдання полягає у перетворенні політичних партій на дійовий засіб зв'язку суспільства і держави, а також у делегуванні партіями своїх кращих представників до органів державної влади і місцевого самоврядування.

Аналізуючи передвиборні програми партій і виборчих блоків, що подолали трьохвідсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України п'ятого скликання, а саме Партії регіонів, виборчого блоку “БЮТ”, блоку “Наша Україна”, Соціалістичної партії та Комуністичної партії України, важливо виходити з таких критеріїв їх оцінки:

- а) міри їх підпорядкованості суспільним і державним інтересам як визначальним чинникам процесу соціальних змін;
- б) їх орієнтацій на подолання/пом'якшення проблем перехідного періоду, становлення України як суверенної країни;
- в) забезпечення функціонування українського суспільства як цілісної соціальної системи в єдності її базових функцій — ціледосягальної, адаптивної, інтегративної, відтворення структури та зняття напруження.

Такий теоретико-методологічний підхід мав за мету спрогнозувати стратегію і тактику боротьби представлених у Верховній Раді України п'ятого скликання політичних партій і блоків щодо розв'язання доленосних проблем розвитку держави і суспільства, визначити їх позиції та можливі

пріоритети їх законодавчої діяльності. Не менш важливе завдання полягає також у спробі визначення міри ідеологічного забезпечення процесу модернізаційних змін в українському суспільстві, формування механізмів політичної відповідальності.

Своєрідним критерієм аналізу політологічного змісту передвиборних програм партій і блоків є міра підпорядкованості тих програм завданню формування засад громадянського суспільства, досягненню всеукраїнової злагоди, політичної та соціальної стабільності, створенню соціально орієнтованої ринкової економіки, розвитку української політичної нації, зміцненню генофонду українського народу, його фізичного здоров'я та морально-інтелектуального потенціалу, розвитку етнічної культури, мовної та релігійної самобутності всіх етнічних і національних меншин, що складають “народ України”, встановленню рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма країнами, інтеграції в європейську та світову співдружність.

Верховна Рада України має набути ознак довгоочікуваної конструктивної спрямованості, уникнути можливих ризиків і пасток, штучних збурень, емоційних екзальтацій та ін. Своєрідним критеріальним виміром ефективності роботи парламенту може бути відоме твердження, згідно з яким державний діяч дбає про майбутнє країни, тоді як політик опікується питаннями власної долі в загальнодержавному перебігу подій, до яких, поза сумнівом, можна зарахувати і позачергові парламентські вибори. Звідси вбачається і завдання Верховної Ради України — перевести дещо девальвованій останнім часом її авторитет в усталеність і професіоналізм дії парламентарів, законодавчого органу в цілому, подолати кризові явища, знайти адекватні відповіді на виклики сьогодення — прийняти насамперед закони економічного спрямування, зокрема ті, що формують передумови для інноваційного розвитку економіки, завершують законодавче оформлення пакету законопроектів, пов'язаних зі вступом до СОТ, виходять на забезпечення системного законодавчого контуру країни та ін.

Нова фаза зміцнення у країні засад громадянського суспільства мусить настати після дочасних парламентських виборів 30 вересня 2007 р. Політичні та економічні обіцянки новоствореної влади, дані народу України під час цих парламентських виборів, важливо перевести на мову закону, інакше вони можуть перетворитися на вже “апробовані” популістські гасла. Це

один бік питання. Другий полягає у тому, щоб оновлений політикум не зловживав неринковими, адміністративно “ручними” методами управління економікою. Має бути закладена надійна, системна у своїй сутності нормативно-правова основа функціонування ринкової економіки.

До пріоритетних завдань розвитку українського суспільства належить і проблема зміцнення правопорядку в усіх сферах суспільного життя. Мають бути прийняті нові Податковий, Кримінально-процесуальний, Господарсько-процесуальний і Трудовий кодекси України. На часі також прийняття довгоочікуваних законів “Про Президента України”, “Про центральні органи виконавчої влади України”, “Про тимчасові слідчі та спеціальні комісії Верховної Ради України”, “Про Фонд державного майна України” та ін., які б сприяли підвищенню ефективності функціонування державного апарату, а значить, і становленню правової держави.

Необхідно піднести на належний конституційний рівень роль і значення Верховної Ради України, підвищити ефективність функцій, які вона виконує в системі державної влади згідно з Конституцією України, — законодавчої, представницької, установчої функцій, а також її повноваження в бюджетному процесі, у здійсненні парламентського контролю та ін. Поки що, на жаль, Верховна Рада України позиціонується між Сциллою популізму та лобіювання корпоративних інтересів і Харібдою викликів і загроз, кількість яких постійно зростає. Аналіз становлення парламентаризму в Україні свідчить, що посиленню конфронтації у міжфракційних відносинах сприяє започаткована у попередній період хвороблива традиція, згідно з якою народні депутати України часто керуються не загальнонаціональними інтересами, а власними чи корпоративними. Результативність законодавчого процесу суттєво корелюється колізіями інтересів фракцій і груп.

Верховна Рада України своєю законодавчою діяльністю, зокрема належним виконанням своїх державотворчих функцій гілки влади в цілому, має сприяти тому, щоб “зернини” громадянського суспільства, народжені енергією і соціальною творчістю громадян країни, не тільки проросли на вітчизняному ґрунті, а й дали щедрий урожай — як на рівні органів державної влади і місцевого самоврядування, так і у підвалинах свідомості людини, соціально-правових засад функціонування усього соціуму України. Процес формування громадянського суспільства достатньо складний, суперечливий, неоднозначний,

тому що він пов'язаний насамперед з формуванням необхідних внутрішніх умов — економічних, соціально-політичних і духовних, утвердженням діалогу і толерантності як норми поведінки, нового типу мислення в його цивілізаційному вимірі. А це означає, що, заклавши підмурки суверенного розвитку, гілки влади мають також конструювати соціально-політичний простір суто нашого, “місцевого” громадянського суспільства відповідно до викликів, ризиків і небезпек, що постали перед сучасною збуреною країною.

Література

1. Арендт Г. Становище людини: Пер. з англ. — Л., 1999.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество: Пер. с нем. — М., 2002.
3. Бек фон Ульрих. Общество риска. На пути к другому модерну: Пер. с нем. — М., 2000.
4. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерки политики свободы: Пер. с нем. — М., 2002.
5. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория: Пер. с англ. — М., 2003.

У контексті концепції атомізованого суспільства і суспільного ризику (З. Бауман і У. Бек) відкрystalізовано тенденції соціально-політичного розвитку України, пов'язані з визначенням повноважень політичного центру країни як відправних і визначальних щодо продовження процесу соціальних змін та, зокрема, реанімації реформи місцевого самоврядування в Україні.

В контексте концепцій атомізованого общества и общественного риска (З. Бауман и У. Бек) откristаллизованы тенденции социально-политического развития Украины, связанные с определением полномочий политического центра страны как отправных и определяющих относительно продолжения процесса социальных изменений и, в частности, реанимации реформы местного самоуправления в Украине.

In the context of conceptions of society and public risk there are socio-political progress of Ukraine trends, related to determination of plenary powers of politics center of country as determining in relation to continuation of process of social changes and, in particular, reanimation of reform of local self-government in Ukraine.

Надійшла 16 серпня 2007 р.